

Adalékok a magyarországi szlovákok anyanyelvvesztésének kutatásához

Ahhoz, hogy megértsük a magyarországi szlovákok jelenlegi ambivalens nyelvi helyzetét, a legújabb nyelvészeti kutatások eredményeinek rövid ismertetése előtt, szükséges kicsit visszatekinteni a múltba. Arra kerestem a választ, hogy miért csökken folyamatosan a szlovák anyanyelvű lakosság száma, hogy a szlovák származásúak közül miért beszélnek napjainkban egyre kevesebben és sokan hiányosan elődeik nyelvét. Nem utolsó sorban az érdekelt, hogy mi a szlovák nyelv megőrzésének legfontosabb tényezője hazánkban.

Szlovákok a mai Magyarország területén a XVII. század végétől élnek. Tömeges letelepedésük a törökök kiűzése utáni időszakra, a XVIII. századra tehető, amikor is a szabad vallásgyakorlás és jobb megélhetés reményében a történelmi Magyarország túlnépesedett északi megyéiből sokan kerestek itt új lakóhelyet. Szükséges kiemelni azonban ennek a migrációnak a sajátos voltát, azt hogy a magyarországi szlovákok a történelmi Magyarországhoz tartozó szlovák anyaetnikumból úgy szakadtak ki, hogy azzal továbbra is egy államkereten belül maradtak. Az új hazát kereső szlovákságot eredeti szülőföldjükön, évszázadokon keresztül nagyjából ugyanazok vagy hasonló társadalmi és kulturális hatások érték, mint a vele együtt élő magyarságot. A szlovákokban valószínűleg már ekkor erős lehetett a magyar államisághoz való tartozás tudata. Egy részük a magyar nyelvvel is már jóval a letelepedés előtt, a hétköznapi életben kapcsolatba került, s el is sajátította azt. Ez pedig a XIX. század folyamán az egyes szlovák nyelvszigeteken – más okok mellett – a gyors asszimiláció feltételeit is könnyebben megteremtette. A letelepedett szlovákok rövidebb, hosszabb időn keresztül családi, kulturális és részben politikai kapcsolatot ápoltak, tartottak fent az északi etnikai területtel, s ezek a kapcsolatok bizonyos értelemben tompították, szűkítették az asszimiláció erőit, lehetőségeit. Hasonlóképpen az erős protestáns önérzet, melyhez egyúttal egyfajta nyelvi tudat is párosult. A szlovák evangélikusság ugyanis a XVI. század vége óta önálló egyház, cseh liturgikus nyelvet használt, ami a magyarországi szlovák nyelvi hierarchiában előkelő helyet foglalt el.

Az első világháború végéig a Kárpát-medence szlovákjai egy országban éltek, a trianoni békeszerződés után több állam, köztük Magyarország pol-

gáiraivá váltak. Történelmük során sok megrázkód-tatás érte őket, melyek közül a legfájdalmasabb – a burkolt vagy nyílt magyarosító törekvések mellett – az 1946/47-es lakosságcsere volt. Ennek során mintegy 60 ezer szlovák hagyta el Magyarországot, köztük a nemzetiség legöntudatosabb képviselői. Az 1980-as évek végére a magyarországi szlovákok asszimilációja felerősödött, az ötvenes évektől felgyorsuló gazdasági-társadalmi átalakulás, illetve az átalakuláshoz kapcsolódó belső migráció mellett, a szocialista korszak kisebbségpolitikája, a csendes asszimiláció tudomásul vétele a politika különböző szintjein egyaránt hozzájárult ehhez a folyamathoz. A rendszerváltás időszakában ugyanakkor már új, kedvező jelenségek is tapasztalhatók voltak, a kisebbségi kultúra és nyelv megőrzését egyre többen vállalták. A hazánkban élő szlovákság – annak ellenére, hogy létszáma a több mint 300 éves történelme során drasztikusan csökkent – napjainkig megőrizte szellemi és tárgyi kulturális örökségét, nyelvét, hagyományait, kultúráját.

A szlovák kutatóintézet megalapítása óta az egyik legfontosabb feladatának tartja a magyarországi szlovákok nyelvének, illetve nyelvjárásainak a kutatását. Hazai és szlovákiai kutatóintézetekkel, egyetemekkel együttműködésben több nyelvészeti kutatóprogramot valósított meg. Például: az MTA Nyelvtudományi Intézetével és az ELTE BTK Magyar Nyelvi Tanszékével *A nyelvi másság dimenziói: A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei* című projektum keretében a tótkomlói szlovák nyelvhasználatot vizsgáló kutatást (2010), a Szlovák Tudományos Akadémia Ludovit Štúr Nyelvtudományi Intézetével a *Szlovák nyelv Magyarországon* című kutatást (2008).

A legfontosabb nyelvmegőrzési faktornak a kutatások alanyai az oktatást tartják. A szlovák nyelv és kultúra elsajátítását az iskolától várják el, mivel a családok döntő többsége már nem – vagy csak részben – képes átadni, átörökíteni gyermekeinek elődei nyelvi s kulturális örökségét. Figyelemre méltó s a szlovákságra nézve biztató kutatási megállapítás, hogy egyre több településen szerveznek napjainkban szlovák nyelvtanfolyamot, melyek iránt növekvő az igény és az érdeklődés.

A szlovák oktatás története Magyarországon a XVIII. századi migrációig nyúlik vissza. A letelepülő első szlovák telepések papot és tanítót is hoztak

magukkal, s rövidesen templomot építettek, iskolát alapítottak. Az egyházi iskolák a különböző társadalmi-politikai nehézségek ellenére 1948-ig, az államosításig működtek. Addig azonban csak alsófokú szlovák oktatás létezett hazánkban. 1949-ben a minisztérium a szlovák szövetséggel együtt kidolgozott program alapján egy teljes szlovák iskolarendszer kiépítését kezdte megvalósítani. Az iskolaszervező munka azonban számos nehézségbe ütközött, így 1949-ben mindössze hat településen alapítottak szlovák iskolát. Ezeknek az iskoláknak regionális feladatot kellett ellátniuk, s ehhez kollégiummal is rendelkeztek. Az akkor még nyelvileg homogén falvakban nem hoztak létre szlovák iskolákat. A kisebbségi oktatás nagyobb tömegeket érintő formájává Magyarországon a kevésbé hatékony nyelvoktató iskolatípus vált.

A magyarországi szlovák iskolákban megalapításuktól kezdve az oktatás nyelve a szlovák irodalmi nyelv. A gyerekek a kezdetektől sem az anyanyelvükön tanultak, hiszen a tanterv tudomást sem vett az egyes települések valódi anyanyelvéről, a település-nyelvjárásokról, amelyek ugyan a diglosszia állapotában voltak, de még beszélték őket. Az 50-60-as években még erre a tudásra lehetett, kellett volna építeni. 1961-ben azonban egy miniszteri rendelet hatására a magyarországi szlovák iskolák kétnyelvű, szlovák-magyar iskolákká váltak. Több kutató és politikus ezt az időpontot tartja az asszimiláció felgyorsulása kezdeti évének.

A magyarországi szlovákság az említett történelmi okok miatt vált másodnyelv-domináns kisebbséggé. Az empirikus szociolingvisztikai kutatási eredmények alapján megállapíthattuk, hogy – ugyan eltérő színvonalon és gyakorisággal – Magyarország szlovákok lakta településein napjainkban is létezik s a kultúra mindhárom alaprétégeiben használatos a szlovák nyelv írott és szóbeli változata. A legelterjedtebb a nyelvjárás. Annak ellenére, hogy drasztikusan csökken a természetes nyelvhasználók száma, s a magyarországi szlovák nyelvjárások kihalóban vannak, a nyelvjárások helyi változatait beszélik még mindig a legtöbben. A szlovák nyelv mindhárom alapnyelvjárásának, a nyugati-, a közép- és a kelet-szlovák nyelvjárás változatai megtalálhatók a hazai szlovák nyelvszigeteken is.

Az irodalmi szlovák nyelv – a szociolingvisztika terminológiája szerint, annak kisebbségi változata – napjainkban az értelmiség munkanyelve, az iskolában, a tanórákon, a kulturális rendezvényeken használt nyelv. Az utóbbi időben azonban egyre

gyakrabban van jelen a nemzetiség közéleti-politikai rendezvényein és a tudományos ismeretterjesztő programokon.

A magyar nyelv meghatározó, uralkodó volta, dominanciája a kommunikáció minden szintjén elvitathatatlan, a szlovákra a másodnyelv-szerep a jellemző. A magyarországi szlovák nyelv fejlődésének jelen tendenciái ugyanakkor az ambivalens nyelvi helyzet, az egyidejű progresszió és regresszió mellett a közösségi nyelvhasználat terjedését, az irodalmi nyelv pozíciójának erősödését, a köznyelv fokozatos kialakulását és a szlovák nyelv presztízisének a növekedését jelzik, illetve prognosztizálják a jövőben a családi nyelvhasználat erőteljes visszaszorulása mellett. A szlovák nyelv fejlődését, fennmaradását Magyarországon hatékonyan segíthetik a külső és belső társadalmi feltételek, melyek: a nemzetiségeket támogató, törvényekben garantált hazai politikai és jogi környezet; az anyaország, Szlovákia érdeklődése és támogatása; a szélesedő szlovák-magyar kapcsolatok; a kevésbé használt nyelvek támogatására vonatkozó európai uniós elvárások és nem utolsósorban a szlovák nemzetiség ez irányú aktivitása.

Irodalom:

- Gombos János – Kugler József: Fejezetek a magyarországi szlovákok 300 éves történetéből különös tekintettel a 20. századra. In: Uhrinová, Alžbeta – Žiláková, Mária (szerk.): Slovenský jazyk v Maďarsku. – A szlovák nyelv Magyarországon. I.– II. – VÚSM, Békešská Čaba, 2008.; 334 – 367.
- Gyivicsán Anna: Az anyanyelvi értékvesztés folyamata a magyarországi szlovák nyelvszigeteken – Hungarológia, 1993/3.; 35 – 40.
- Gyivicsán Anna – Krupa András: A magyarországi szlovákok – Útmutató Kiadó, Budapest, 1997.; 87 – 95.
- Tóth Sándor János – Tuska Tünde – Uhrin Erzsébet – Zsilák Mária: A nyelvi másság dimenziói Tótkomlóson. In: Jakab Albert Zsolt - Peti Lehel (szerk.): Kisebbségek interetnikus kontaktusában. Csehek és szlovákok Romániában és Magyarországon – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion, Kolozsvár, 2010.; 109 -149.
- Uhrin Erzsébet: Szlovák nyelv Magyarországon a nyelvhasználók szemszögéből. In: Uhrinová, Alžbeta – Žiláková, Mária (szerk.): Slovenský jazyk v Maďarsku – A szlovák nyelv Magyarországon I.– II. – VÚSM, Békešská Čaba, 2008.; 145 – 223.
- Zsilák Mária: A magyarországi szlovákok nyelvállapotáról és kétnyelvűségéről. In: Győri-Nagy Sándor – Kelemen Jánka (szerk.): Kétnyelvűség a Kárpát-medencében – Széchenyi Társaság, Budapest, 1991.; 53 – 62.